

TÜRK DİLİNDE YAZILMIŞ MENSUR MİHR Ü MÂH HİKÂYESİ**Ahmet İÇLİ*****Öz**

Türk ve Fars edebiyatlarında, manzum veya mensur olarak kaleme alınan hikâyelerden biri de Mihr ü Mâh anlatıdır. Hikâyenin her iki medeniyette de ilk örnekleri, 16. yüzyılda verilmiştir. Klâsik Türk Edebiyatı şairlerinden Âlî, Kıyâsî, Zarîfî ve Cebrî'ye ait dört Mihr ü Mâh anlatısı üzerinde bilimsel çalışmalar mevcuttur. Necâtî, Hamîdî ve Azmi-zâde Halefî'nin de Mihr ü Mâh isimli eserlerinin olduğu, kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır. Fars dilinde yazılmış ve sadece bir nüshası olan mensur Mihr ü Mâh anlatısı da Türkçe özetleriyle birlikte ilim âlemine tanıtılmıştır.

Mensur Mihr ü Mâh anlatılarından birisi de Batı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. “Kitab-ı Mihr Mâh” başlıklı Azerbaycan Türkçesi dil özelliklerini gösteren metin, anlatım tekniği açısından da “halk anlatısı” olarak değerlendirilebilir.

Bu makalede, “Kitâb-ı Mihr Mâh” adıyla M. 1770/H.1183 yılında yazıya aktarılmış söz konusu anlatı tanıtıldıktan sonra hikâyenin içeriği hakkında bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mihr ü Mâh, Klâsik Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı, Türk Dili.

THE STORY OF MIHR U MAH WRITTEN PROSE IN TURKISH LANGUAGE**Abstract**

Mihr u Mah narratives were written both in Turkish and Persian as verse and prose. The first samples of narratives in both culture are seen in 16th century. There are scientific studies based on four Mihr u Mah narratives of Classical Turkish Literature poets Âlî, Kıyâsî, Zarîfî and Cebrî. It is also known from the sources that Necâtî and Azmi-zâde Halefî have works titled Mihr u Mah. Written in Persian and has only one sample, Mihr u Mah narrative was introduced to science world with Turkish summary.

One of the prose Mihr u Mah narratives were written in West Turkish dialect. Titled as “Kitab-ı Mihr Mah”, which reflects Azerbaijan Turkish language features, the narrative can be considered as a folk narrative due to its technique.

This essay will introduce the narrative titled “Kitâb-ı Mihr Mah”, which was written in 1770 in the gregorian calendar/1183 in the hegira calendar and inform about the story.

Keywords: Mihr u Mah, Classical Turkish Literature, Persian Literature, Turkish Language.

* Yrd. Doç. Dr.; Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aicli@hotmail.com.tr.

Giriş

Türk ve İran edebiyatlarında aynı isimle kaleme alınan çeşitli hikâyeler vardır. Bunlardan biri de “Mihr ü Mâh” anlatıdır. Manzum veya mensur Mihr ü Mâh’ların en erken 16. yüzyılda kaleme alındıkları bilinmektedir.

Mihr ü Mâh anlatısı, bugüne kadar yapılan araştırma ve incelemelere göre, ilk olarak Fars dilinde, Hintli şair Cemâlî tarafından yazılmıştır. Eserin konusu, “XIV. yüzyılda yaşayan İranlı şair Assâr-ı Tebrîzî’nin (Ö.H:784/M.1382/), H. 778/M.1377’de yazdığı Mihr ü Müşterî” (Anbarcıoğlu, 1983: 1152)’sine dayanır. Cemâlî’nin, (Ö. H.942/M. 1535) Mihr ü Mâh’ı, bu adla yazılan eserlerin ilki olarak bilinmektedir (Anbarcıoğlu, 1983: 1159).

Cemâlî’nin eserinden sonra İran Edebiyatında yazılmış birçok manzum veya mensur Mihr ü Mâh anlatısı bulunmaktadır. Bunlar arasında Zîrekî, Mir Askerî Râzî, Hacı Muhammed Hüseyin-i Şîrâzî, Hamza bin Feyzullah Cemâlî, Zâhir-i Kirmânî, Hüseyin-i Kazvinî, Muhammed Şerif Bedâyi-i Nesefî bulunmaktadır (İsen, 1994: 224; Turhan, 1995: 5; İçli, 2009: 46-49).

Fars dilinde yazılmış Mihr ü Mâh anlatılarından birisi de mensurdur. Müellifi belli olmayan anlatının yazıya aktarılma veya istinsah tarihi de bilinmemektedir. İçerdiği konu ve manzum parçalardaki zihniyet ve dil özelliklerinin verdiği ipuçlarına göre eserin en erken 16. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Bilinen tek nüshası, Oxford Üniversitesi Bodleian kütüphanesindedir. Eser üzerinde, Meliha Anbarcıoğlu’nun çalışmaları mevcuttur. Anbarcıoğlu, Mihr ü Mâh’ı 12 sayfalık Farsça ön söz ve girişle “Der Bâre-i Kıssa-i Mihr ü Mâh” adıyla Doğu Dilleri Dergisinde tanıtmıştır (1975). Bu Farsça açıklamalardan sonra 85 sayfalık asıl metin kısmı bulunmaktadır. Anbarcıoğlu eseri daha önce, İran Şehinşahlığının 2500. kuruluş yılı münasebetiyle hazırlanan Armağan’da da yayınlamıştır (1971).

Türk edebiyatında bugüne kadar varlığı bilinen Mihr ü Mâh mesnevileri; Kıyâsî, Âlî ve Zarîfî ve Cebrî’ye aittir. Ayrıca 15. yüzyıl şairlerinden Necâtî (Tahir, 1333; C.II, s. 90, 435) ve 17. yüzyıl önemli yüzlerinden Azmî-zâde Haletî’nin de (Şentürk ve Kartal, 2013: 463) aynı isimli mesnevilerinin olduğu, kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır. Necâtî hakkında ilk bilgiler, Osmanlı Müellifleri’nde geçmektedir (Tahir 1333: C.II, 435). Levend de bunlara ek olarak Alî, Kıyâsî ve Zarîfî’nin eserlerinin varlığını bildirir (1998: 133). Edirneli Necâtî Bey’in bir Mihr ü Mâh’ının varlığı konusunda kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Levend, Mihr ü Mâh yazan şairler ve eserlerini tanıtırken (1998: 133) Edirneli Necâtî’nin eserini, Mehmet Tahir’in Osmanlı Müellifleri’ndeki bilgiye dayandırmaktadır. Ayrıca Latîf Edirneli Necâtî’nin “Risâle-i Mihr ü Mâh” isimli eserinden bahsetmektedir. (Canım, 2000: 518). Fakat bugüne kadar eserin herhangi bir nüshası ele geçmemiştir. Ayrıca III. Murat devri şairlerinden biri olan

Hâmidî'nin Mihr ü Mâh'ının varlığını Anbarcıoğlu bildirmektedir. Eser hakkında detaylı bilgi vermeyen Anbarcıoğlu sadece dipnotta eserin bulunduğu yer hakkında bilgi vermiştir (1983: 1154).

16. yüzyıl şairlerinden Cebrî'nin Mihr ü Mâh'ının olduğu "Mevlid-i Nebîsi ve Mihr ü Mâh adlı kitabı var" ifadeleriyle Meşâirü-Şuara'da geçmektedir (Kılıç, 2010: 454). Cebrî'nin Mihr ü Mâh'ının yazma nüshası üzerinde bir inceleme ve tanıtım yazısı kaleme alınmıştır (İçli, 2014/b: 605-617).

Türk dilinde bir de mensur olarak kaleme alınmış bir Mihr ü Mâh anlatısı bulunmaktadır. Bu makalede üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığını tespit ettiğimiz bu eser tanıtılacaktır.

1. Mihr ü Mâh'ın Genel Tanıtımı

1.1. Eserin Yazma Nüshası: Eserin bilinen tek nüshası vardır. Mihr ü Mâh, Gürcistan Bilimler Akademisi K. Kekelidze El Yazmaları Enstitüsünde (Georgian Academy of Sciences K.Kekelidze Institute of Manuscripts) bulunmaktadır. Yazma K-38'de kayıtlıdır. Eser, yazmanın ikinci kitabıdır. Yazmanın tümü 205 yapraktır Yazmada bulunan eserler şunlardır: 1. Sergüzeşt-i Hoca-zâde Yemenî, 2. Kitâb-ı Mihr Mâh, 3. Sergüzeşt-i Sâlar Şâh Yemenî, 4. Sergüzeşt-i Kadı Çoban.

1.1.1. Nüsha Tavsifi: Mihr ü Mâh, yazmanın 112b ile 152b yaprakları arasında olup 40 (kırk) yapraktan müteşekkildir. Kütüphane kaydında ve Türkçe Yazmalar Kataloğu'nda belirtildiği gibi yazmanın hattı nestalik'tir. Metin yazısı siyah mürekkepledir. Bölüm başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Ayrıca duraklar ve özel şahıs ile yer isimlerinin üzerleri de kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Her sayfada 18 satır olan metin yazısı, ilk ve son sayfalarda farklılık arz etmektedir. Ayrıca yazmada bazı sayfalar, muhtevaya uygun olarak resimlendirilmiştir. Bu sayfalardaki resimler yazının üstünde, altında ve ortasında görülebilmektedir. Resimlerin geçtiği yapraklar şunlardır: 112b, 117a, 118b, 123b, 125b, 130a, 132a, 136a, 139b, 142a, 146a, 147a, 150b, 152a.

Anlatının başladığı 112b yaprağının altında Farsça, "Ser-i varak beş(ü)mâr ve ba'd-ez-ân be-h'ân" (Yaprağın başı olarak hesapla ve sonrasında da oku) yazılıdır. Söz konusu yazı, "reddâde"ye atıfta bulunmaktadır.

1.1.2. İstinsah Tarihi ve Müstensihi: Mihr ü Mâh, halk anlatısı geleneği ile meclislerde anlatılan bir metindir. İlk olarak ne zaman yazıya geçirildiği belli olmayan anlatının elimizdeki nüshasının yazıya geçirilme tarihi, müstensihi *Muhammed Hüseyin* tarafından şöyle belirtilmiştir: *Tamâm şud fi 3 şehri Şevvâli'l-Mükerrem Sene 1183, Be-yedi aḥḳaru'l-İbâd,*

Meĥammed Hüseyn İbni Hâci Aġa Mecîd merĥûm, *be-ĥüccet-i nûr-ı çeşm-i Mirzâ Büzürġ nüvişte şud* (152b/14-15)¹. Görüldüġü üzere anlatı, Hicrî 3 Şevvâl 1183; Milâdî 30 Ocak 1770 tarihinde yazıya aktarılmıştır.

1.1.3. Başı: *Bismillâhi şānuhu'l-Azîz, Kitāb-ı Mihr Mâh, Bismillāhirrahmānirrahîm. Ammā râviyân-ı aĥbâr u nâqılân-ı âsâr ve derd-keşân-ı bezm-i veşl ü müheddisân-ı dâstân-ı kühen u ĥüşe-çenân-ı ĥurmen-i suĥen ve bülbül-zebân-ı çemen-inşâ vü tûfîyân-ı şekkeristân-ı şekker-şiken-i şîrîn-güftâr, béle rivâyet eyleyübdiler ki Şerġ vilâyetinde bir pâdişâh varıdı. Adına Hâver Şâh diyerdiler ki çoĥ 'âdil pâdişâhdı. Ve mâl (ü) leşkeri bî-ĥedd (ü) bî-ĥesâbdı. Ammâ ovlâdı yoĥdı.*

1.1.4. Sonu: Metnin sonundaki ifadeler, kâtibin temennilerini içermektedir:

Her ki ĥ'âned iltimâs-ı du'â-dârem. El-ömr fânî, El-ĥeġ bâkî

În nüviştem tâ be-mâned yâdgâr/Men ne-mânem ĥeġ be-mâned rûzgâr

Buna göre kâtip, eseri okuyanlardan dua istemektedir. Ömrün geçici olduġu, yazının/eserin baki olduġuna dair bilgilerden sonra, Farsça manzumede, yazdığının yadigar olarak kalmasını, çünkü kendisinin öleceğini, yazısının ise kalıcı olacağını ifade etmektedir.

Hikâye ise şöyle bitmektedir:

Hâver Şâh 'ibâdet-ĥâneye girüb 'ibâdete meşġûl oldı. Ve Mihr yüz yigirmi il 'ömr eyledi. Āĥıru'l-emr bu dünyâ-yı fânîden 'âlem-i bekâya rıĥlet eyledi. Bu dünyâ-yı geddâr ĥeġ kime vefâ étmez. Āĥır gédecek.

1. 2. Dil Özellikleri: Mihr ü Mâh, Batı Türkçesi ile yazılmıştır. Dil özellikleri daha çok Azerbaycan Türkçesi özelliklerini barındırır.²

1.3. Farsça ve Türkçe Eserlerin Benzerliği: İncelemeye esas Türkçe mensur Mihr ü Mâh ile Fars edebiyatında yazılmış olan ve Anbarcıoġlu (1971, 1975) tarafından incelenen anonim mensur Mihr ü Mâh arasında birtakım benzerlikler bulunur. Öncelikle, her iki eserde işlenen konu aynıdır. Fakat Türkçe Mihr ü Mâh'ta Farsça metinde olmayan birçok Türkçe manzume geçmektedir. Farsça metinde bulunmayan bazı Farsça manzumeler de bu eserde mevcuttur. Farsça metinde olmayan bazı kahramanlar ve mekânlar Türkçe metinde vardır. Farsça metindeki bazı mekânların ismi Türkçe eserle farklılık göstermektedir. Aynı özellikteki kahramanlardan bir kısmının isimleri de farklıdır. Olay örgüsünde de bazı küçük farklılıklar söz

¹ Parantez içinde gösterilen bu kayıt; Mihr ü Mâh'tan yapılan alıntıların geçtiġi yaprak ve satır numarasını belirtmektedir. Buna göre, söz konusu alıntı, 152b'nin 14 ve 15. satırlarında geçmektedir.

² Eserin dil incelemesi (fonetik, morfoloji, sentaks vb.) tek başına kitap seviyesinde geniş bir çalışmayı gerektirmektedir. Çalışmamızın mahiyeti gereġi bu konuya girilmemiştir.

konusudur. Türkçe eserdeki kahramanların saz eşliğinde söyledikleri şiirler, Farsça metinde bir anlatım şekli olarak görülmez. Türkçe şiirlerden bir örnek:

Kumrılar āvāz çekmiş sūznāk / Endelīb ađlar gül ūste sine çāk

Ťūfi-i tāvūs-kilk evvel zamān / Nāle çekmiş bāđ içinde ey cevān (116b/4-5)³

2. Mihr ü Māh'ın Muhteva İncelemesi⁴

2.1 Eserin Özeti: Şark vilayetinde *Hāver Şāh* adlı bir padişah vardır. Padişahın toprakları ve gücü çok olmasına karşın kendisinden sonra ülkesini yönetecek bir çocuğu yoktur. Dünyanın farklı yerlerinden bilim adamları ve doktorlara danışır. Bir peri kızıyla evlenmesi önerisiyle birlikte doğacak erkek çocuğun, on sekiz yaşına geldiğinde bir kâğıt parçası üzerindeki resimden dolayı sevdaya tutulacağı, bundan dolayı da sıkıntılar çekeceği bilgisi padişaha iletilir.

Padişah, peri kızına ulaşmak için Veziri *Nik-rāy* ile birlikte *Ābid*'le görüşür. Bir kitabın içindeki bilgiye doğru yolculuk başlar. Kitap, birçok peri kızını esir eden *Nergis Cadı*'nın yanındadır. *Nergis*'in mekânı hem uzak hem de sağlam surlarla çevrilidir. Onunla mücadele ise zor bir iştir. *Ābid*, çıkacağı yolculukta padişah ile birlikte olacağını bildirir. Karşılaşılan zorluklarla mücadele eden üçlü, *Nergis*'in kalesinde ilk olarak bir *kumruyu* serbest bırakır. Köşeye sıkışan *Nergis*, başka bir şekle bürünüp onları aldatır ve bir suya atar. *Padişah* bir aslana, *Vezir Nik-rāy* kurda, *Ābid* de tilkiye dönüşür. *Ruh* isimli büyük bir kuş tarafından, sığındıkları ağaç, başka bir yere taşınır. Burası Eyüp peygamberin çeşmesinin bulunduğu yerdir. İki kuşun çeşmede yıkanıp yaralarından kurtulduklarını görünce Padişah ve yanındakiler de çeşme suyu ile yıkanılır. Böylece tekrar eski hâllerine dönerler.

Kurtarılan kumru evine varır. Aslında bir peri olan kumru, periler padişahı *Ferruh Şāh*'ın kızı *Efrūz Perî*'dir. Başından geçenleri ailesine anlatmıştır. *Ferruh Şāh*, *Hāver Şāh*'ı periler ülkesine getirtir. Peri kızı arayışları ve tüm olaylar *Ābid* tarafından *Ferruh Şāh*'a aktarılır. *Efrūz Perî*, *Hāver Şāh* ile evlenir.

³ Her iki eserin benzerlik ve farklılıkları geniş bir çalışmanın konusudur. Burada konuya kısaca değinilmiştir.

⁴ *Mihr ü Māh*, anlatıma bağlı edebi metinlerin tahlil metotlarına göre incelenmiştir. İncelemede Şerif Aktaş'ın, "Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş , Akçağ Yay., Ankara, 2003" eseri esas alınmıştır. Aktaş'ın daha sonra yeniden gözden geçirdiği ve "Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili-Teori ve Uygulama, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2013" olarak yayınladığı aynı eserden de faydalanılmıştır. İncelemede "Mehmet Tekin, Roman Sanatı, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2006" dan da yararlanılmıştır. Bununla birlikte; Ramazan Korkmaz "Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler". *Scholarly Dept and Accuracy* , (271-281), 2002.; Şerif Aktaş, *Roman Olarak Hüsn ü Aşk, Türk Dünyası Araştırmaları*, (27), s. 94-108, 1983 çalışmaları da faydalandığımız kaynaklar arasındadır.

Efrûz Perî'nin bir erkek çocuğu olur. Adını *Mihr* koyarlar. *Mihr*, iyi bir eğitim alarak büyütülür. Kendisiyle yaşıt olan vezirin oğlu *Nik-ahter* de onun en yakın arkadaşıdır. *Mihr* on sekiz yaşına gelince Padişah kâğıt ve resim yasağı getirir.

Mihr bir gün avda bir ceylanın peşine takılır. *Müşteri* isimli tüccarla karşılaşır. *Müşteri* Mağrib padişahı *Hilâl*'in kızı *Mâh*'in suretinin olduğu kâğıdı *Mihr*'e gösterir. *Mâh*'a âşık olan *Mihr*, *Mâh*'in ülkesine gitmeye karar verir. *Nik-ahter* de ona arkadaşlık yapacağını belirtir. Denizde yapılan kırk beş günlük zorlu *Serendil* yolculuğunda bir dağa çarpan gemilerin çoğu batar. *Mihr*, padişahı *Div Hâmân* olan devler ülkesi olarak bilinen bir adada 1900 yaşındaki Hz. Süleyman'ın veziri *Âsaf İbni Berhiyân*'un kardeşi *Ermiyâ* ile tanışır. *Hâmân*'ın kızı gönlünü *Mihr*'e kaptırmıştır. Kızdan rahatsız olan *Mihr*, *Mâh*'a kavuşmadan başına bir şey gelmesinden korkar. Kızı yaktıktan sonra adadan ayrılır. Yolları üzerlerindeki birçok adada farklı yaratıklarla çeşitli mücadeleleri olur. *Mihr* bir gece bir adada *Gül-izâr'a* âşık olan *Andelib* ile tanışır. *Andelib*'in sırrını açmasıyla birlikte *Mihr* de *Mâh*'a olan aşkını, resmi ve gördüğü rüyaları anlatır. Karşılıklı şiirler okuyarak dertleştikten sonra *Andelib* ona kendi tüylerinden bir deste verir ve ne zamanki zora düşerse, onun yardımına koşabilmesi için tüyleri yakmasını tembih eder.

Yolculuğun devamında şiddetli rüzgârdan dolayı tüm gemiler batar. *Ermiyâ*'nın kayb olduğu bu felâket sonrasında *Mihr*, *Müşteri* ve *Nik-ahter* hariç tüm arkadaşları boğulur. Sürüklenerek Yemen sahillerine kadar gelen *Mihr*'i Yemen Padişahının oğlu *Gazanfer* kurtarır. *Mihr*'i şehre götürürken bir aslan *Gazanfer*'i öldürür. *Mihr*, aslanı öldürdükten sonra *Gazanfer*'in atı ve kılıcını yanına alır. *Gazanfer*'in askerleri *Mihr*'i yakalar. *Mihr* idam sehpasındayken *Müşteri*'yi denizden kurtaran tüccarın cellatlarla görüşmesi sonrası idamdan kurtulur. Yemen Padişahı, olanları *Mihr*'in ağzından dinler. Padişah onun kendisine oğul olmasını rica eder, ona ve *Müşteri*'ye ihsanlarda bulunur. Bu arada Yemen Padişahı'nın kızı *Servasa* da, *Mihr*'e âşık olmuştur. *Mihr* ve *Müşteri*, Kâbe'yi ziyaret amacıyla oldukları bahanesiyle Yemen'den ayrılmak isterler. *Mihr* ve *Müşteri* padişahın onlar için hazırladığı kervandan kaçır. *Servasa* *Mihr*'in geri getirilmesi için *Şebrenğ*'i görevlendirir. *Şebrenğ*, *Mihr*'i Mısır'da köle olarak satma seçeneğine zorlar. *Mihr* *Servasa*'nın tuzağına düşmemek ve Mağrib ülkesine de yakın olduğunu bildiği için Mısır'da köle olarak satılmayı tercih eder. *Şebrenğ* *Müşteri*'yi ise kendisiyle götürür.

Mısır ülkesinin geleneklerine göre ölen kralın yerine, yeni bir köle, kral olarak seçilmektedir. *Mihr*'in köle olduğu gün yeni kralın seçim günüdür. *Mihr*, ülkeye kral olur. Bir süre sonra, Mısır'a Şam tarafından içinde ayyarlar çetesinin de bulunduğu bir kervan gelir. *Mihr*, *Müşteri*'yi kendisiyle götüren *Şebrenğ*'in bu kervanda olabileceğini düşünerek, onları

yanına ister. Aralarında *Nik-ahter*'i görür. *Nik-ahter* de Nasir tarafından denizden kurtarılmış, *Behram Şah*'ın padişah olduğu *Medayin* şehrinde *Rûh Perver* ile kısa bir aşk macerası yaşamış ve sonunda *Nesîm* ile birlikte esir düşmüştür. Olanları öğrenen *Mihr*, *Müşteri*'ye ulaşabilmek için, *Nesîm*'i görevlendirir. *Nesîm*, tüccar kılığında *Şebrenğ*'in kalesine gider ve bir hile ile *Müşteri*'yi kurtarır.

Mihr, Mağrib padişahına, birlikte ülkeler fethetmek için güçlerini birleştirmeleri gerektiğini, gerekirse kendisinin Mağrib padişahının hizmetine gireceğini, bununla birlikte kızı *Mâh*'ı da kendisine vermesini belirten bir mektup yazar. Mektubu götüren *Nesîm*, yolculuğu esnasında Mağrib vilayetinden gelenlerle karşılaşır. *Nesîm*'in onlardan aldığı bilgiye göre; Frenk padişahı *Ebr*, oğlu *Sehâb* için kardeşi *Hilâl*'in kızını istemiştir. Fakat *Hilâl*'in eşi *Hurşîd*, kızını çok korunaklı bir kaleye kapatıp kesinlikle *Sehâb*'a vermeyeceğini belirtmiştir. *Nesîm* mektubu iletir. Haber bir kalede korunan *Mâh*'a kadar gider. Aynı gece *Mâh* rüyasında *Mihr*'i görür. Ona âşık olur. *Hurşîd*, Mısır elçisini kaleye ister. *Nesîm* kaleye getirilir. *Mâh*, rüyasındaki ile kendisini isteyenin aynı kişi olduğunu anlar. *Mâh* olanları, *Zühre* ile de paylaşır.

Nesîm, *Hilâl*'in, kızını *Mihr*'e vermeyeceğini belirttiği mektupla geri döner. *Mihr*, ordu toplar ve sefere çıkar. Yolda *Mâh*'ı kaçırap ülkeye getirmekle görevli *Sehâb*'ın emir eri *Zulmet* ile karşılaşır. *Zulmet*, *Mihr*'in amacını öğrenir ve ülkesine doğru yola çıkıp Frenk kralına ve *Sehâb*'a olan biteni aktarır. Bu arada *Zulmet*, *Mâh*'ın kalesine gidip *Mâh* yerine yanlışlıkla en yakın arkadaşı *Zühre*'yi kaçırmıştır. Bir sandık içinde tuttuğu *Zühre*'yi *Bukâlemûn Cadı* onun elinden almıştır. *Bukâlemûn*'un oğlu *İmtihan* da *Zühre*'ye âşık olmuştur. *Zulmet*, durumu *Sehâb*'a, *Mâh*'ın *Mihr* tarafından kendi elinden aldığı şeklinde aktarır. Bunun üzerine *Sehâb* da büyük bir ordu toplayıp Mağrib diyarına doğru yola çıkar. Amacı *Mihr*'in ordusuyla karşılaşp onu yenmek ve *Mâh*'ı almaktır.

Mihr Mağrib'e yapacağı seferi belirten yeni mektubun yanı sıra *Mâh*'a verilmek üzere de bir mektubu *Nesîm* ile gönderir. *Nesîm* de *Hilâl*'den olumsuz cevap aldıktan sonra *Mâh*'ın kalesine gider. *Mâh*'tan aldığı cevap mektubu ile geri gelir. Mektubu gören *Mihr*, *Mâh*'ın kaçırıldığı haberinin yalan olduğunu öğrenir. *Sehâb*'ı savaşta öldürür. Ardından bu durumu belirten bir mektubu *Hilâl*'e gönderir.

Vezir'in kızı *Zühre*'yi alıkoyan *Bukâlemûn* Vezire, *Zühre*'nin oğlu *İmtihan*'ı istemediğini, onu razı edememesi durumunda ise kızını öldüreceklerini belirten bir mektup yazar. Vezir, *Hilâl*'den kızının kurtarılmasını ister. *Hilâl Şah*, *Mihr*'e, *Zühre*'yi kurtarırsa *Mâh*'ı da kendisine vereceğini belirten bir mektup gönderir. Günler süren savaşın ardından *Mihr*; *Bukâlemûn*'u, oğlu *İmtihan*'ı ve kızı *Şeb-gûn*'u öldürür. *Nik-ahter* *Zühre*'yi kuyuda bulur. *Zühre* ve *Nik-ahter* birbirlerine âşık olurlar.

Tüm düşmanlarıyla yaptığı savaşları kazanan *Mihr*, Mağrib diyarına gider. *Hilal*, *Mihr*'e karşı konulamayacağını anladığı için onu karşılar. *Mihr* ve *Mâh*'ın düğünü Mağrib diyarında olur. *Nik-ahter* ve *Zühre* de evlenir. *Mihr*, Şark diyarına dönüş için yola koyulur. Uzun süren deniz yolculuğundan sonra konakladıkları yerde *Mihr*, *Nik-ahter* ve *Nesîm* ava çıkar, *Müşteri* ordu ile kalır. *Mihr*, *Şebistân*'a esir düşer. *Şebistân*, *Hilal* ile düşmanlığı olan *Bilad*'ın komutanıdır. *Bilad*, *Mihr* ve arkadaşlarını kuyuya attırır. *Ebr* de *Sehâb*'ın ölümünden sonra bir ordu ile yola koyulur. Sahilde *Müşteri* ile çarpışır. *Mâh*, *Hurşîd*, *Zühre* ve *Müşteri*'yi esir alıp Frengistan'a götürür. Askerlerden bir kısmı kaçıp durumu Mısır ülkesine bildirir. Frenk ülkesi padişahının *Süreyya* adlı vezirinin kızı *İzâr Cân*, *Müşteri*'ye zindanda olduğu süre içerisinde iyiliklerde bulunur. Çünkü *İzâr Cân* gönlünü *Müşteri*'ye kaptırmıştır.

Kuyuda esir olan *Mihr*, çıkmaya çalışırken başka bir bölmede zincire vurulmuş *Gül-izâr*'ı görür. *Gül-izâr*, *Andelib*'den ayrı kaldığını anlatır. *Mihr*, *Andelib* ismini duyunca, aklına sakladığı tüyler gelir. Onları yakınca *Andelib*, *Mihr*'in yanına gelir ve onları kurtarır. *Mihr*, *Mâh*'ın bulunduğu konak yerine gelip *Mâh* ve *Müşteri*'yi göremeyince Mısır'a gider. Fakat *Mâh* ve diğerlerinin *Ebr* tarafından götürüldüklerini öğrenir. *Andelib* *Mâh* ve yanındakileri, Frenk vezir *Süreyya* ve kızı *İzâr Cân*'ı Mısır'a getirir. *Müşteri* ve *İzâr Cân*'ın düğünleri yapılır. *Mihr* *Süreyya*'yı Mısır'a padişah olarak bırakır ve maiyetiyle *Andelib*'in ülkesine gelir, *Andelib* ve *Gül-izâr*'ın düğünleri yapılır. *Mihr* bu düğünde, *Andelib*'in *Hürrem*'in oğlu yani teyzesinin oğlu olduğunu öğrenir. *Hürrem*, *Mihr*'in annesi *Efrûz Perî*'nin ayrılık acısından gözlerinin görmez olduğunu *Mihr*'e aktarır.

Mihr, ülkesine döner. *Andelib*'in getirmiş olduğu bir göz ilacı *Efrûz Perî*'nin gözünü iyileştirir. *Hâver Şâh* tahtı oğlu *Mihr*'e bırakır. Yeni vezir ise *Nik-ahter*'dir. *Müşteri* orduların komutanı, *Nesîm* de paytahtın baş muhafızı olur. *Mihr* yüz yirmi yıl (120) ömür sürdükten sonra vefat eder.

2. 2. Olay Örgüsü: Anlatma esasına bağlı metinlerde olay vazgeçilmez bir unsurdur; Çünkü bu metinler bir olay veya bir olay örgüsü çevresinde vücut bulur (Aktaş, 2013: 41). Bir olayın oluşması da en az iki varlık arasında gerçekleşir. “Olay, herhangi bir bilgiyle bir arada bulunan, birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan bireylerden en az ikisinin karşılıklı ilişkilerinin ürünüdür. Yani olayın temelinde kişiler arasındaki karşılaşma veya çatışma bulunmaktadır” (Aktaş, 2013: 41).

Mihr ü *Mâh* anlatısı, merkezde *Mihr* ve *Mâh*'ın aşkıyla birlikte birçok aşk macerasını da barındırır. Anlatıda *Mihr* isimli eril karakterin, *Mâh* isimli dişil karaktere âşık olması ekseninde gelişen bir olay örgüsü vardır. Bunlarla birlikte, *Andelib* ve *Gül-izâr*, *Nik-ahter* ve *Zühre*, *Müşteri* ve *İzâr Cân* gibi sonu vuslat olan karşılıklı aşklar söz konusudur. Ayrıca *Sehâb*'ın

Mâh'ı, Hâmân'ın kızının Mihr'i, İmtihan'ın Zühre'yi istemeleri ve evlenmek için zorlamaları gibi karşılıksız ve sadece arzu içeren aşklar da söz konusudur. İçinde entrika barındıran bir diğer sevgi hevesi de Bukâlemûn'un kızı Şeb-gûn'un Mihr'i kandırma eğilimidir.

Mihr ü Mâh hikâyesi, Mihr'in tüm bireylerin bir yönüyle yaşadığı olgunlaşma yolculuğuna çıkmasını da sembolize eder. Bu kahraman, doğudan yükselmiş, batıya doğru ilerlemiş sonrasında da aslına/özüne geri dönmüştür. Tüm insanlıkta doğumundan sonra var olan yaşantısında yaşadığı tecrübeler, eser sayesinde okura/dinleyiciye sunulmuştur.

Baba Haver Şâh'ın dünyada bir iz bırakma, yeryüzünü şenlendirme amaçlı olarak bir çocuk arayışı, insanlığın yeryüzü macerasındaki önemli görevlerinden sadece birisini yansıtmaktadır.

Mihr'in adalete ve vicdan hürriyetine, fikir özgürlüğüne savaş açmış olan Mağrib'in/Batının karanlık gecelerine doğudan bir Mihr/güneş gibi doğması, Ebr-i Frenk'in kara bulutlarını(ebrlerini)/ Sehâb'ını Mağrib ve Frenk halkları üzerinden de kaldıran bir ışık olması da eserdeki muhtevanın bir başka yönüdür. Çünkü Ebr/bulut, Mâh'ı zorla evlenmek üzere oğlu Sehâb'a/Kara buluta istemesi gibi, insanların vicdanları ve özgür iradelerine de sürekli müdahalelerde bulunur. Mihr, bir güneş olup doğarak bu kara bulutları dağıtır, Mağrib'i ve Zulmet'i/Karanlığı ortadan kaldırır. Eserdeki bu derin ileti, özgürlüğün, adaletin ve vicdanın doğudan batıya doğru olan yönünü sembolize etmektedir.

Eserde Mihr'in Müşterî ile tanışması ve mücadeleye/maceraya çağrı olarak algılanan resim, Mihr'in olgunlaşmasında en önemli entrik kurgudur. Entrik kurgu kahramanın av esnasında bir ceylanı takip etmesi ile başlar. Bu ceylan onu başka bir ceylana götürür. Artık kahraman ceylan peşinde koşmaktadır. Bu kurgu, Mihr'in çekeceği sıkıntıları bilmesine rağmen zorluklara göğüs gererek yolculuğa çıkması ile devam eder. Çünkü Mihr, on sekiz yaşına geldiğinde bir kâğıt parçasından dolayı sıkıntı çekeceğini bilmektedir.

Mâh'a âşık olan Mihr, ona kavuşma yolculuğunda birçok sıkıntı ile karşılaşır. Merkezdeki Mâh aşkı, karşılaştığı zorlu yolculukta edindiği arkadaşlar, geçtiği, konakladığı ve tutsak edildiği mekânlar, öldürülme kararlarının verilmesine sebep olan olayların tümü Mihr'i olgunlaştırıcı birer görev icra etmektedirler. Bu olayların tümü insanlığın çeşitli aşamalarda karşılaşılabileceği durumlardır. Bu durumda Mihr, tüm insanlığın bir görüntüsü olarak görevini icra eden önemli bir kimlik mahiyeti taşır.

Hikâyede Mihr, ailesinden ayrılmış, kendi dünyasında kendisini ispatlama ve yeryüzünü şenlendirme adına nice ülkeler gezmiş, badireler atlatmış, olgunlaşmış; ısı, ışık ve enerji dağıtmış, karanlık geceleri aydınlatmış, insanlar üzerindeki kara bulutları dağıtmış; nihayetinde

de huzurlu ve mutlu bir şekilde kendi varlık alanını oluşturmuştur. Bir diğer ifade ile Mihr, ayrılış-olgunlaşma-dönüş eksenindeki yolculuğunu tamamlamıştır.⁵

Anlatının önemli vakaları arasında şahısların mektuplaşmaları da büyük önem arz etmektedir. Mihr'in bir padişah olarak Mağrib padişahı ile yazışmaları, Ebr'in ve Sehâb'ın Mağrib ve Mısır ile olan ilişkilerindeki yazışmaları, Bukâlemûn'un Mağrib'e gönderdiği mektup, eserdeki entrikayı etkileyen unsurların başında gelmektedir. Çünkü bu mektuplar birer nota vazifesi görürler.

Mihr ve Mâh'in karşılıklı olarak aşklarını ve kavuşma arzularını belirttikleri mektuplar eserdeki duygusal atmosferi göstermekle birlikte, olayların akışına da etki etmektedir. Mektupların varlığı kadar, taşıyıcıları da önemlidir. Mihr'in mektuplarını ulaştıran kişi Nesîm/Rüzgâr; görev-isim özdeşliği açısından farklı bir sembolik işaret taşır.

Mihr'in köle olarak geldiği Mısır'da kral olması, Hz. Yusuf'un hayat hikâyesine benzer. Hz. Yusuf kıssasında baba Yakub'un ayrılık acısından ve hasretinde gözlerinin görmez göremez duruma gelmesi, Mihr'in annesi Efrûz Perî ile sunulmuştur. Aynı durum, Dede Korkut hikâyelerinde Bamsı Beyrek'in babasının gözleri için de geçerlidir. Hikâyelerin sonunda her üçünün gözlerinin açıldığı görülmektedir. Buna benzer daha birçok olayın farklı metinlerle/anlatılarla, olgularla, olaylarla benzerliği de söz konusudur.

2.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı: Bakış açısı; anlatının nasıl, kim tarafından ve hangi nihai amaca hizmet için anlatıldığı meselesine göndermelerde bulunur. Bakış açısının ne olduğu konusunda Aktaş, şunları söyler: “Anlatma esasına bağlı metinlerde olay örgülerinin ve bu örgülerin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, kişiler gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevap olarak değerlendirilebilir” (Aktaş, 2013: 71-72; 2003: 78).

Yazar, üzerinde yaşadığımız gerçek dünyaya ait bir varlıktır. Anlatıcı ise kurmaca dünyaya aittir (Aktaş, 2013: 72; 2003: 79). Mihr ü Mâh'ta yazar anlatıcı söz konusudur. Anlatıya dayalı sanatlarda bakış açısı, eserin içeriğine dair ipuçlarını da sunar. Anlatıcı eserdeki olayların neresindedir? Anlatıcı, olayları nereden ve nasıl anlatmaktadır? Olayları aktarırken felsefi, psikolojik duruşu nasıldır? Bu sorular bağlamında esere bakılırsa;

Mihr ü Mâh'ta olaylar üçüncü kişi “O” ağızıyla verilmektedir. İlahi/Hâkim bakış açısını kullanan anlatıcı, tüm olayları bilen ve görendir. Anlatıcı, tüm olaylardan ve içeriğinden

⁵ Ayrılma, olgunlaşma ve dönüş eksenli yorumlar, Joseph Campbell'ın, “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” isimli eserinden esinlenilerek yapılmıştır. Eserin tam künyesi kaynakçada verilmiştir.

şahısların içlerinden geçirdikleri düşüncelerinden, hissettikleri acıya kadar tüm durumlardan en ince ayrıntılarına kadar haberdardır.

Anlatıcı, bazı durumlarda kendisini olayın içinde gösterir:

El-kıssa çeşmeden çihub üz koydılar beyābān terefine gétmağa. Pes bu dünyānun işi béledür. Her kim özinden ākil sözine kulağ asmasa béle belāya giriftār olmaz(?) Eger Pādişāh, ‘Ābid sözine kulağ verseydi aşlan şüretine düşmezdi. Hulāşa-i kelām, bunlar üç géce gündüz küh (u) sahrāda yol gétdiler. Üç gündən şora, bir dağa yetişdiler. (115a/5-8)

Mihr ü Māh metninden alınan yukarıdaki paragraf, Nergis Cadı'nın Hâver Şâh'tan yardım isteyen birisi görünümünde Padişah, Nîk-rây ve Ābid'i kandırdığı vaka parçasına aittir. Ābid her ne kadar onu uyarmışsa da Hâver Şâh yardım etme arzusuyla Nergis'in elini tutar. Fakat daha sonra Nergis hepsini birer birer suyun içine atar. Görüldüğü gibi, anlatıcı, onların durumunu aktardıktan sonra, "*Pes bu dünyānun işi béledür. Her kim özinden ākil sözine kulağ asmasa béle belāya giriftār olmaz(?) Eger Pādişāh, ‘Ābid sözine kulağ verseydi aşlan şüretine düşmezdi.*" ifadeleriyle bir anlamda dinleyiciye, Hâver Şâh'ın Ābid'in sözlerini dinlemesi gerektiğini dikte etmektedir. Bu da bilindiği üzere halk hikâyecilerinin anlatım tekniği ile birebir uyuşmaktadır.

H'āce Müşterini ve Nîk Ahteri götürüb Meğrib vilāyetün gözliyüb yola düşdiler. Ammā koy bu söz burada kıalsun. Bir neçe kelime özge cānibden nekl edim. Bir şalavāt rūh-ı pāk-i Muḥammed(e) (as) gönderün. Ammā rāvi béle rivāyet eyliyübdür ki o zemān Fireng elçileri Meğribden çihub menzil be menzil gétdiler tā ki özlerini Frengisāna yetürdiler. (137a/5-9)

Metindeki bu alıntıda da görüleceği gibi anlatıcı, bir olayı aktardıktan sonra, kendisini de metne dâhil edip, "*Ammā koy bu söz burada kıalsun. Bir neçe kelime özge cānibden nekl edim. Bir şalavāt rūh-ı pāk-i Muḥammed(e) (as) gönderün*" diyerek dinleyiciden salavat istemektedir.

Hikâyede olayların küçük veya büyük olsun tüm vakaları, büyük bir titizlikle birbirine bağlanmıştır. Hiç birisi arasında bir kopukluk söz konusu değildir. Hikâyedeki *anlatının zamanı* olarak da değerlendirilen bu durum, olayların anlatım şeklini de belirtmektedir. Yani hem anlatıcı hem de anlatının zamanı olarak konuya bakılabilir. Değinildiği üzere, farklı mekânlarda ve zamanlarda gelişen olaylar, büyük bir ustalıkla birbirine bağlanmıştır. Eserde anlatıcının gücünü gösteren bu durum, sebep sonuç ilişkisinin eserde sağlam bir şekilde kurulduğunu da göstermektedir. Hikâyedeki tüm olaylar, maceralar, olgunlaşmalar; şahıs kadrosunun ve iletişimde oldukları mekân ve zaman unsurlarının tabii bir iletişimidir.

Eserde başka varlıkların ve olayların yardımları ilk etapta görünür. Fakat hiçbir yardımın, kahramanlar adım atmadan gerçekleşmediği de göz önündedir. Her durumda gelecek olan yardım, kahramanların gayretleri sonucudur. Bir diğer ifade ile tüm bunlar birer işaret ve arayış göstergeleridir. Hâver Şâh'ın çocuk arayışı ancak Efrûz Perî ile olur. Fakat öncesinde Efrûz Perî'yi araması ve bulması gerekmektedir. Müneccimlerin ve bilim adamlarının Hâver Şâh'ın yapısı ve sağlığı gereği bir peri aramasını istemeleri eserdeki sebep sonuç ilişkilerini de açıkça göstermektedir.

Mihr'in Andelîb'in tüylerini yakması sonucu Andelîb'in ona ulaşması da yine bir sebep sonuç ilişkisi bağlamında sağlam bir şekilde sunulmuştur. Mihr'in rüyasında gördüğü kişinin ona kurtulacağını müjdelemesi ve kuyuda başka bir geçidin varlığı da bu bağlamdadır. Mihr, bu işaret sonrası kuyuda başka bir bölme olduğunu anlar. Bölmede Gül-izâr bulununca Andelîb hatırına gelir ve tüyler ancak bu olaydan sonra yardımcı olur. Bu bağlamda verilecek en önemli sebep sonuç ilişkisi de belki Mihr'in annesi Efrûz Perî'nin gözlerinin açılmasıdır. Çok sağlam bir ilişki ile gözlerin açılması ancak Andelîb'in getirdiği ilaç ile söz konusu olabilmektedir. Eğer Periler yardım edebilseydi belki de ilaç sürülmeden de bu gerçekleşebilirdi fakat metindeki gerçek kurgu öyle bir sağlam kurulmuştur ki hiçbir şekilde kişilerin gayretleri göz ardı edilmemiştir.

Nesîm'in görünmezlik kemiği ile ortamlara gidip bilgi toplaması da bir anlamda istihbaratın farklı boyutları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Özellikle arayış ve doğanın farklı güçlerinden yararlanma eserin sağlam kurgusal zeminini oluşturmaktadır. Hâver Şâh ve yanındakilerin Eyüp peygamber çeşmesinde yıkanıp aslî suretlerine dönmeleri de aynı bağlamda değerlendirilebilecek önemli bir entrik kurgudur. Eyüp peygamberin çeşmesinin bulunması da doğanın gözlenmesinin, bir diğer deyişle deneysel gözlemin bir sonucudur. İki kuşun kavga sonucu yaralanmaları sonunda söz konusu suya girip yıkandıktan sonra iyileştiklerini gören Âbid'in deneysel tecrübesi, onların da kurtuluşuna sebep olur.

Mihr ü Mâh, bir yazar tarafından kaleme alınmış olmaktan ziyade; meclislerde anlatılan bir hikâyenin daha sonra kaleme alındığı bir eser hüviyeti taşımaktadır. Eserin kim tarafından ilk olarak anlatıldığı bilinmemektedir. Fakat anlatıcının olaylara olan hâkimiyeti ve hiçbir ayrıntıyı kaçırmaması özellikle de Farsça yazılmış aynı isimli ve aynı konulu eser ile arasında neredeyse anlamsal bir anlatım kopukluğunun olmaması gibi göstergelerden hareketle; eserin yazıya aktarılma tarihinden çok daha önceleri meclislerde anlatılan bir hikâye olduğu kanaati ağır basar.

Mihr ü Mâh'ın meclislerde farklı zamanlarda anlatılması, Türk dilindeki sade aktarım dilinin kullanılmışlığı, Türk anlatı geleneğindeki âşıkların anlatım tekniklerini barındırması, hikâyedeki Türk izlerini gösterme adına da önemlidir. Eserin her ne kadar Farsça bir örneği varsa da bu, eserin daha önce Türkçe anlatılmadığı anlamına gelmez. Değindiği üzere, nesilden nesile anlatılan bir hava taşınması, eserin yazım tarihinden çok eskilere dayandığı fikrini kuvvetlendirmektedir.

2.4. Şahıs Kadrosu: Kurmaca eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen olayın zuhuru için gerekli insan ve insan vasfı verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar, şahıs kadrosu söz grubuyla adlandırılır (Aktaş, 2013: 43; 2003: 133).

Mihr ü Mâh'ta insanların yanı sıra devler, periler, cinler ve hayvanlar da birer anlatı kişisi olarak hikâyede kendilerine yer bulurlar. Efsanevî varlıkların, uzun ömür yaşayan insanların (Ermiyâ, Şebistan) varlıkları da esere farklı bir hava katmıştır.

İnsanların (Hâver Şâh, Nîk-rây Vezir) ve perilerin (Efrûz Perî, Andelîb) hayvanlara, cinlerin ve cadıların (Nergis, Şeb-gûn) insana dönüşmeleri de yine eserdeki mitolojik örüntüyü gösteren önemli göstergelerdir. Fakat tüm bunlar, eserde kişilerin arzularının sembolik birer yansımalarıdır.

Şahıs kadrosundakilerin isimleri, genellikle gök cisimleri ve göksel olaylar sonucu oluşan çeşitli olgulardır. Dünyanın kendisi, güneş sistemi içindeki yeri ve hareketleri, yerçekimi kanunu, sıcak soğuk dengesi, buharlaşma gibi astronomik ve coğrafik değişimler kahramanlara isim olmuştur. Buradan hareketle esere “alegorik / temsili” bir anlatı denilebilir.

Başta güneş olmak üzere, güneş sistemindeki gezegenler ve uydular da aynı şekilde kahramanlara isim olur. Frenk kralının adı Ebr olduğu gibi, oğlunun adı da yine aynı anlama gelen Sehâb'dır. Maşrik Padişahı Haver “doğu” anlamına gelmektedir. Anlatı başkışisi Mihr de güneş anlamındadır. Mihr'in en yakın arkadaşı ve onu maceraya götüren norm karakter de Müşterî'dir (Jüpiter). Mihr'in bir diğer en yakını Nîk-ahter, yol gösterici ve yardımcı anlamındaki yıldızdır. Mağrib şehrinin padişahı olan Hilâl Şâh, ay anlamına gelen bir isim taşıırken kızı da olgunlaşmış ay manasındaki Mâh'tır. Zühre de (Venüs) Mâh'ın en yakın arkadaşıdır.

Eserde Zulmet (Karanlık), Nesîm (Rüzgâr) gibi isimlerin yanı sıra İmtihan gibi tematik isimler de bulunur. Bunlar da karşıt kişilik vasıflarını taşırlar.

Hayvanlara verilen isimlerle birlikte klâsik edebiyatta karşımıza çıkan Andelîb (Bülbül) ve Gül-izâr (Gül yanaklı), Servasa (Uzun ve İnce boylu) gibi isimler de görülür. Mutluluk,

eğlence, sevinç, huzur anlamındaki Hürrem, iyi kanaatli, iyi niyetli Nîk-rây da kahramanlara verilen isimler arasındadır.

Olayın Meydana Gelişinde Rol Alan Kişiler

Aktaş, Etienne Souriaü'nün belirlediği, kişiler ve olaylar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesiyle dramatik durumların meydana gelmesine elverişli altı fonksiyonunu, anlatma esasına bağlı edebi metinlerde olayın gelişmesinde rol alan kişilere uyarlanabileceğini belirtmektedir (Aktaş, 2013: 46-49).

Asıl Kahraman veya Birinci Derecedeki Kahraman

Mihr ü Mâh'ta asıl kahraman Mihr'dir. Bu kişi, Souriaü'nün "tematik güç" (Aktaş 2012: 46) olarak nitelediği başkişidir. Arayış içinde olan Mihr, Mâh'a kavuşmak için uzun ve zorlu bir maceraya atılmıştır.

Rakip veya Karşı Güç

Çatışmanın olabilmesi, olay zincirinin düğümlenmesi için birinci derecedeki kahramanla temsil edilen tematik gücün karşısında bir rakibe ihtiyaç duyulur. Tematik gücün gelişmesinde mani olan bu güce Sourian "karşı güç" adını vermektedir (Aktaş, 2013: 46).

Anlatıda Mihr'in yolculuğunda ona engel olmaya çalışan birkaç karşı güç unsuru bulunmaktadır. Mâh'ın babası Hilâl Şâh, kızını Mihr'e vermemekle birinci karşı güç olarak olay örgüsünde görünür. Fakat Mâh'ı isteyen bir başka kişi olan Sehâb ve babası Ebr de karşı güç olarak bulunur. Mihr'in karşısında duran güçler bunlarla sınırlı değildir. Hilâl Şah'ın düşmanı olan Bilâd da Mihr ile savaşmakla karşı güç olur. Ayrıca Mihr ile evlenmek isteyen Hâmân Div'in kızı ve Bukalemun Câdı da bunlar arasında sayılabilir.

Arzu Edilen ve Korku Duyulan Nesne

"Değerin temsili" olarak adlandırılan bu olgu, hikâyenin cazibe gücüdür. Hedef alınmış gayeyi veya korkulan objeyi temsil eder (Aktaş, 2013: 47). Mihr ü Mâh'ta bu değer Mâh ile verilmektedir. Mâh bir kişi olarak Mihr'in ulaşmak istediği varlıktır. Fakat temsili manada Mâh; güneşin, ısı ve ışığı olmayan ve bulutlar tarafından engellenen nesnelere aydınlatma arzusunun bir dışı vurumudur.

Yönlendirici

Çatışmanın gerçekleştiği dramatik vaziyet, bir yönlendiricinin müdahalesi sayesinde vücut bulabilir, gelişebilir ve çözümlenebilir (Aktaş, 2013: 47). Eserde Mihr'i yönlendiren kişi

Müşterî'dir. Yönlendirici güç, Mihr'e Mâh'ın resmini göstermekle bir anlamda onu maceraya sürükleyen kişidir. Mihr'in tüm mücadelesinde de yanında duran kişi yine Müşterî'dir.

Yardımcı

Anlatılarda yönlendirici dışında kahramanı destekleyen ve ona yardımcı olan kişiler de söz konusudur. (bk. Aktaş, 2013: 47) Mihr ü Mâh'ta asıl kahramana yardımcı olan bazı kişiler vardır. Bunlardan en önemlisi arkadaşı olan Maşrık ülkesi vezirinin oğlu Nîk-ahter'dir. Mihr'in Mâh'a olan aşkından bahsetmesinden sonra Nîk-ahter, ona yardımcı olma sözü verir ve onunla birlikte yola çıkar.

Mihr'in teyzesi oğlu olan Andelîb de Mihr'in esaretten kurtulmasında çok büyük katkısı olan yardımcı kişidir. Bunların yanı sıra Ermiyâ ve hikâye boyunca Mihr'in yanında bulunup, bir yönüyle de elçilik vazifesi gören Nesîm de önemli birer yardımcı kişi hüviyetindedirler.

Dekoratif Unsur Durumundaki Kişiler

Mihr ü Mâh'ta "tiyatro ve sinemada figüran rolündeki oyuncular gibi, anlatma esasına bağlı edebî eserlerde, mahalli rengi aksettiren, dikkatlere sunulmak istenen olay veya olay parçasına ait tablonun gözler önünde daha iyi oluşmasına hizmet eden kişilerde de vardır" (Aktaş, 2013: 49). Periler, Div Hâmân efrâdı, Bukâlemûn Câdu'nun maiyetindekiler, savaşçılar, gemi kaptanları ve padişahların ordusu vb. anlatıda dekoratif kişilerdir.

2.5. Mekân: Kurmaca eserde müellif, mekân unsurunu, "olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve atmosfer yaratmak cihetinde" (Tekin, 2006: 129) kullanabilir. Bir metinde ifade edilen şartlarda ve belirtilen zaman zarfında, eserde anlatılan olay örgüsünün ortaya çıkmasında mekâna ihtiyaç vardır (Aktaş, 2013: 64).

Mihr ü Mâh, kahramanların sayısında olduğu gibi, mekânların çokluğu açısından da önemlidir. Olay örgüsünde gerçek mekânların ağırlıkta olduğu görülür.

Hikâyenin geçtiği mekânlara bakıldığında, Maşrık/Şark/Çin'den Mağrib'e/Avrupa'ya (Doğudan-Batıya) uzanan bir mekân zenginliği söz konusudur. Olaylar hem denizde hem de karada geçmektedir. Bununla birlikte uçan varlıklar da düşünüldüğünde eser; hem deniz hem kara hem de havada yaşayan varlıkların da içinde olduğu geniş bir mekân ve kahraman yelpazesine sahiptir.

Mısır, Yemen, Serendîl, İran gibi dünya coğrafyasında bulunan mekânlar, anlatıda geniş bir şekilde yer almıştır. Ayrıca ismi verilmeyen birçok dağ, ova, deniz ve mağara gibi mekânlar da anlatıda görülebilmektedir.

Anlatı kişilerinin başından geçen maceralara bakıldığında, kuyu, zindan ve deniz gibi mekânların çokluğu göze çarpar. Mihr, Mâh ve Müşterî zindan ile kuyu tecrübelerini yaşarken, Mihr, Nik-ahter ve Müşterî'nin denizde kaybolmaları ve uzun süre kurtarılmayı beklmeleri bireylerin bu mekânlarla ruhsal iletişimini de göstermeleri açısından önemlidir. Özellikle kuyuya kapatılan Mihr'in burada yardım arayışı ve olgunlaşması, Mâh'a ulaşma arzusunun had safhaya gelmesi de mekân-şahıs arasındaki iletişimi gösterme açısından önemlidir.

Olay örgüsünün Maşrik ve Mağrib mekânları arasında oluşu, doğudan batıya kadar uzanan bir felsefenin ürünüdür. Birey, doğu(m)dan başladığı yolculuğuna, aydınlanma ile devam eder. Devamlı olarak güneşi, enerjisini ve ışığını (haddini/sınırını) ara(ştı)ma arzusunda olan insanlığın bir macerasının bu hikâye ile verildiği gözlenebilmektedir. Bir başka önemli vurgu ise; kahramanın tekrar kendi aslî mekânına gelmesidir.

Anlatı, kişiler ile mekânlar arasında da hem kişilerin mekânlaşması, hem de mekânların kişileşmesi açısından da anlamsal ve olgusal özellikler barındırmaktadır. Kuh-ı Mârân isimli mekâna bu ismin neden verildiği, orada yılanların çok olması ile ilişkilendirilir. Bu durum anlatıcı tarafından da teyit edilir. Buna benzer birçok örnek eserde görülebilmektedir.

2.6. Zaman: Tahkiyeye dayalı kurmaca metinlerin tümü zamana bağlıdır. Eser, zamansız düşünülemez. Zamana bağlılık zorunludur. (Forster, 1982: 43) Anlatılar, zaman içinde idrak edilir. Anlatıda yer bulan vaka, muhakkak bir zaman diliminde gerçekleşmiştir ya da gerçekleşmesi imkân dâhilindedir. Asıl vakanın yazar tarafından duyulması, görülmesi veya öğrenilmesi de zaman ile ilişkilidir. Söz konusu vaka, yazar tarafından idrak edildikten sonra yine belli bir zaman diliminde tasarlanır, kaleme alınır. Aynı vakanın/edebî eserin, yaşam süresince, okuma zamanı da bulunur. Okuma zamanı beraberinde okuyucu faktörünü de getirir. Tüm bu açıklamalar ışığında, zamanın, edebî eserin vazgeçilmez unsuru olduğu söylenebilir.

Hikâyede toplamda yüz yirmi yılı aşkın bir sürede gerçekleşen olaylar anlatılır. Mihr doğmadan babası Hâver Şâh'ın çocuk arayışı ile başlayan hikâye, Mihr'in on sekiz yaşına gelmesine kadar çok hızlı bir şekilde devam eder. Mihr'in on sekiz yaşından sonra Müşterî ile tanışıp Mâh'ın resmini görmesinden sonra maceraya atılması, mücadele/serüven/olgunlaşma ve dönüşünü kapsayan süre ise on dört yıldır. Mâh'ın bu süreler sonrası ile yüz yirmi yıllık yaşamı anlatılmaz. Sadece ölümü hakkında bilgiler mevcuttur.

Hikâyede bir mekânda olaylar devam ederken başka mekânlardaki gelişmeler de paralel olarak işlenmektedir. Mihr, Bilad tarafından esir edilip kuyuya atılırken Ebr ise Müşterî ve Mâh'ı esir alıp Frengistan'a götürür.

İki padişahın ömrünün sığıdığı uzun zaman diliminde gerçekleşen olaylarda bazı durumlarda geriye dönüş tekniği kullanılmakla birlikte büyük oranda kronolojik zaman takip edilmiştir. Bu durum bazen paralel olarak gelişen olayları betimleyici ya da okura/dinleyiciye önceki olayları hatırlatıcı mahiyettedir.

Gerçekleşme tarihi/zamanı hakkında kesin ve net bilginin bulunmadığı anlatının yazıya aktarılma tarihi de eldeki verilere göre, istinsah tarihi olan Milâdî 30 Ocak 1770'tir.

Sonuç

Köklü bir medeniyet geçmişine sahip olan Türkler, dil ve kültür kodlarını dünyaya ve gelecek nesillere aktarabilmiş güzide bir medeniyetin sahibidirler.

Yaşadıkları coğrafyada, felsefi ve sosyolojik olarak iletişimde oldukları topluluklar ve edebiyatları ile bire bir etkileşimde bulunan Türkler, kendi dillerinde aynı türden eserler vermekle kalmamış onlardan daha üstün metinler de oluşturmuşlardır.

Bu eserlerden biri olan mensur Mihr ü Mâh hikâyesi, Türk dili tarihi açısından önemli bir eserdir. Fonetik, morfolojik ve sentaktik yönden Türk Dilinin Batı Türkçesi kolunun özgün dil hususiyetlerini barındıran metin, özellikle Azerbaycan ve İran-Tebriz Türkçesi şive ve ağızlarına ait dil malzemesi açısından da önemlidir.

Bir örneği de İran edebiyatında verilmiş olan bahse konu iki mensur Mihr ü Mâh, konu ve işleniş yönüyle birbirine çok benzemektedirler. Fakat anlatıdaki şahıs kadrosunda bulunan kişiler ve mekânların farklılığı eserin hemen başında kendisini göstermektedir.

Olayların sunuluşu ve anlatıcı perspektifinden bakıldığında eser, tam bir halk anlatısı özellikleri barındırmaktadır. Meclislerde âşıklar aracılığıyla saz eşliğinde aralarına manzumeler serpiştirilerek sunulan metin, anlatım teknikleri açısından da önem arz eder.

Birbirine bağlanmış birçok aşk macerasını içeren hikâye, merkezde Mihr ve Mâh'ın aşklarını konu edinir. Mihr, yeryüzünü şenlendirmek isteyen Hâver Şâh'ın gelecek nesil oluşturma arzusunun bir ürünüdür. Uzun meşakkatler sonucu kendisine kavuşulan Mihr'in/Güneş'in, Jüpiter'in yol göstericiliğinde Mâh'ı/Ay'ı bulma ve ona kavuşma macerasını içeren anlatı, bir anlamda tüm insanlığın yeryüzündeki macerasıdır.

Eser, güneşin/Mihr'in doğudan batıya olan yolculuğunda, batı üzerindeki kara bulutları dağıtıp oraları da adaletiyle kucaklaması ekseninde de okunabilecek felsefi derinliklere sahiptir. Bu yönüyle bakıldığında metin, Doğulunun Batılıya olan yolculuğu olarak da değerlendirilebilir. Doğu/Güneş, Batı'da kendi ışığıyla aydınlanan Hilal'i ve Ay'ı çevreleyen

adaletsizlik kara bulutlarını bertaraf edip ülkesine geri dönen yüce insan ahlakının da bir göstergesi durumundadır.

Mihr ü Mâh, birçok anlatı, edebi eser ve halk hikâyesinde geçen maceralara da atıfta bulunan bir olay örgüsüne sahiptir. Başta Dede Korkut'ta geçen anlatım motifleri ve hikâyelerindeki vaka parçaları olmak üzere, Hz. Yusuf Kıssası gibi birçok anlatının konularına bu eserde ulaşmak mümkündür. Bu olgu, kültürelarasılık/medeniyetlerarasılık olarak değerlendirilebilen bir algı seviyesinin ürünüdür. Ayrıca bu durum, eserin metinlerarası bağlamda önemine de işaret etmektedir.

Eserde kişilerin ve mekânların, isimlendirilmesi eserin adı ile eşdeğer bir çizgidedir. Güneş ve Ay'ın aşkı olan hikâyedeki kişiler de yine özelde astronomik varlık ve olguların isimleridir. Bunlardan birkaçına bakılacak olursa; Jüpiter/Müşterî, Rüzgâr/Nesîm, Karanlık/Zulmet, Ebr, Sehâb/Bulut örnekleri verilebilir.

Anlatıda insan perspektifinden bakıldığında, algı seviyemizin üstünde veya altında olan çeşitli varlıkların da hikâyede şahıs kadrosu içinde yer aldığı görülür. Hayvanlar, cinler, periler, devler dünyası ile olan birliktelik, insanlığın tüm bu varlıklarla (algılarla) olan iletişiminin bir parçası olduğu gerçeğini çok iyi yansıtmaktadır. Cin, peri, dev ve hayvanlara varlığın farklı görüntüleri perspektifinden bakan eser, bunların da yaşamlarını hatta aşklarını konu edinmektedir.

Kaynaklar

- ABULADZE, T. S. ve İLURİDZE M. (2004). *Gürcistan Bilimler Akademisi K. Kekelidze El Yazmaları Enstitüsü, (Georgian Academy of Sciences K.Kekelidze Institute of Manuscripts) Türkçe Yazmalar Kataloğu*. Tiflis.
- AKTAŞ, Ş. (1983). Roman Olarak Hüsn ü Aşk. *Türk Dünyası Araştırmaları* (27), 94-108.
- AKTAŞ, Ş. (2003). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTAŞ, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili-Teori ve Uygulama-*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- AMASYALI, G. (1953). *Zarîfî'nin Mihr ü Mâh Mesnevisi*. Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- ANBARCIOĞLU, M. (1975). Der Bare-i Kıssa-i Mihr ü Mâh. *Doğu Dilleri*, 2(2), 1-97.
- ANBARCIOĞLU, M. (1983). Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşterî Mesnevileri. *Belleken*, 47 (188), 1151-1189.
- ANBARCIOĞLU, M. (1984). *Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşterî Mesnevileri*. Ankara.
- ANBARCIOĞLU, M. (1986). Kıyâsî'nin Mihr ü Mâh Mesnevisi. *Erdem*, 2(4), 87-172.
- ANBARCIOĞLU, M. (1971). Mihr ü Mâh Kıssası. *İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, İstanbul, 1-45.

- ARSLAN, M. ve AKSOYAK, İ. H. (1998). *Gelibolulu Ali, Riyazü's-Salikin*. Sivas: Dilek Matbaacılık.
- BURSALI MEHMED TAHİR. (1333). *Osmanlı Müellifleri C.2*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- CANIM, R. (2000). *Latîfî, Tezkiret'üş-Şuara ve Tabsıratu'n-Nuzama (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM.
- CEBRÎ. *Mihr ü Mâh*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 11065.
- CUNBUR, M. (1985). Üdî ve Macerâ-yı Mâh Adlı Eseri. *Erdem, C.1, S.1*, 187-198.
- FORSTER, E. M. (1982). *Roman Sanatı*. (çev. Ünal Aytür). İstanbul: Adam Yayınları.
- İÇLİ, A. (2014/a). Zarîfî'nin Mihr ü Mâh 'ının Nüshalarının Tanıtımı ve Nüshalar Üzerinde Bazı Değerlendirmeler. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 6, No. 2, 227-243.
- İÇLİ, A. (2014/b). Cebri'nin Mihr ü Mâh'ı. *Journal of Turkish Studies*, 9(9), 605-617.
- İÇLİ, A. (2009). *Mihr ü Mâh , Gelibolulu Mustafa Âlî, İnceleme-Metin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- İSEN, M. (1994). *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM.
- KILIÇ, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-Şu'arâ*. (3 cilt). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- KORKMAZ, R. (2002). Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler. *Scholarly Dept and Accuracy*, 271-281.
- KUTLAR, F. S. (2005). *Üdî, Mâcerâ-yı Mâh*. Ankara: Öncü Kitap.
- LEVEND, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi 1*. Ankara: TTK.
- Mihr ü Mâh*, Gürcistan Bilimler Akademisi K. Kekelidze El Yazmaları Enstitüsü, (Georgian Academy of Sciences K.Kekelidze Institute of Manuscripts) K-38, yk. 205, 112b-152b.
- ŞENTÜRK, A. A. ve KARTAL, A. (2013). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TEKİN, M. (2006). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TURHAN, V. N. (1995). *Zarîfî ve Mihr ü Mâh Mesnevisi'nin Tenkitli Metni ile İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.